

## સેવાડી ગામના લેખો.

નંબર ૩૨૩ થી ૩૩૦ સુધીના (૭) લેખો સેવાડી નામના ગામમાં છે. આ ગામ, મારવાડના જોધપુર રાજ્યના ગોડવાડ પ્રાંતમાં આવેલા બાલી જિલ્લાના મુખ્ય શહેર બાલી નગરથી અગ્નિકોણમાં પાંચ માઈલ દૂર આવેલું છે. આ લેખોની નકલો પણ શ્રીયુત ડી. આર. ભાંડારકર તરફથી જ મળેલી છે. આમાંના પ્રારંભના ૩ લેખો એપિ-ગ્રાફિઆ ઇન્ડિકાના ૧૧ માં પુસ્તકમાં, ઉક્ત ભાંડારકર મહાશય તરફથી જ “મારવાડના ચાહુમાનો” એ શીર્ષક નીચે જે વિસ્તૃત નિબંધ લખાયેલો છે તેમાં સુદ્રિત થયા છે. તેથી તેમનું વર્ણન તેમના શબ્દોમાં—ઈંગ્રેજીના અનુવાદ રૂપે આપવામાં આવે છે.

(૩૨૩).

સેવાડીમાં આવેલા મહાવીર દેવાલયના અગ્રભાગમાં રહેલા ભોંયરાના દ્વારની બારસાખ ઉપર આ લેખ કોતરવામાં આવેલો છે. તે ઘણો જ જીર્ણ થઈ જવાના લીધે સરલતાથી વાંચી શકાય તેવો નથી. જ્યારે હું (શ્રીયુત ભાંડારકર) ત્યાં હાજર હતો ત્યારે પુનઃ તેમાં લાખ પૂરવામાં આવી હતી. પરંતુ તેનું કારણ મહારા જાણવામાં આવ્યું નથી. મહારા હાથે જ લીધેલી તેની નકલ ઉપરથી શક્યતા પૂર્વક લગભગ પૂરેપૂરો લેખ હું વાંચી શકું છું. તે આઠ પંક્તિઓમાં લખાયેલો હોઈ ૨' ૧ $\frac{1}{4}$ " પહોળો અને ૪ $\frac{1}{4}$ " લાંબો છે. લિપિ નાગરી છે. વ અક્ષર સ્પષ્ટ રીતે તેમાં જણાય છે. જેમ કે બલાધિપતિ (પંક્તિ ૧) બલાધિપ: (પંક્તિ ૪) વિગેરે. પ્રારંભમાં ઑ તથા અંતમાં મિતિ સિવાય આખો લેખ સંસ્કૃત પદ્યમાં લખેલો છે. પદ્યની સંખ્યા ૧૫ છે અને તે ક્રમથી અકોવડે જણાવેલી છે. બીજી પંક્તિમાં વપરા-એલો ‘શ્રિયાવારો’ પ્રયોગ ભાષાની દૃષ્ટિએ સ્થલાયલો—અશુદ્ધ છે. કેટલોક કેકાણે વ અને વ બંને ને માટે વ જ વાપરેલો દૃષ્ટિ ગોચર થાય

છે. સંયુક્તાક્ષરમાં ૧ ને બદલે ૪ પણ વાપરેલો છે; જેમ કે, પુન્યાર્વાસ્મિત ( પંકિત ૩ ), વિતર્નમ્ ( પંકિત ૬ ) વિગેરે. શબ્દકોષ રચના વિષે બોલતાં મહારે કહેવું જોઈએ કે—સાતમી પંકિતમાં આવેલો ‘ખત્તક’ શબ્દ ધ્યાન ખેંચે તેવો છે. જોધપુર રાજ્યના પાલી પ્રાંતના મુખ્ય શહેર પાલી ગામમાંના એક જૈનમંદિરમાંના એક લેખમાં આ શબ્દ વાપરેલો મેં જોયો હતો. વળી, આખુ ઉપરના લેખોમાં પણ આ શબ્દ આવેલો છે. જેમ કે ત્યાંના નંબર ૧ ( Vol VIII P. 213 ) ના લેખમાં આ શબ્દ આવેલો છે, જ્યાં તેનો અર્થ ‘ગોખલો’ એવો થાય છે, અને આ અર્થ અહિં પણ બંધબેસતો જ છે. વળી, બીજો એક શબ્દ જે ‘ભુકિત’ આવેલો છે તેનો અર્થ ફક્ત ‘રાજ્યનો પ્રાંત’ એવો ન થતાં ‘અમુક ગામોનો સમૂહ અથવા જીલ્લો’ એમ થાય છે. આ અનુસંધાનમાં એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે પંકિત ૬ માં માથે વ્યંબકસંપ્રાતૌ એમ વિચિત્ર વાક્ય વાપરેલું છે. શબ્દશઃ તેનો અર્થ “ત્ર્યંબક (શિવ) ના આવવાથી માધમાં” એમ થાય છે. અને મહુને ખાત્રી છે કે તેનો ભાવાર્થ માઘ માસમાં આવનાર કૃષ્ણપક્ષની ચતુર્દશી કે જેને સર્વ લોકો શિવરાત્ર તરીકે માને છે તે છે.

લેખમાં, પ્રારંભે સોળમા તીર્થંકર શાંતિનાથની સ્તુતિ છે. બીજી કડીમાં અણુહિલનું નામ આવે છે અને ત્રીજી કડીમાં તેના પુત્ર જીહનું નામ છે. તથા તે નીતિશાસ્ત્રમાં નિપુણ અને આહમાન વંશનો હતો એમ કહેવામાં આવ્યું છે. તેનો પુત્ર અશ્વરાજ અને અશ્વરાજને કટુકરાજ નામે પુત્ર થયો. ( કડી ૪-૫ ) ૬ કડીમાં એમ કથન છે કે તેની જગીરદારીમાં સમીપાટી ( સેવાડી ) નામે ગામ છે અને ત્યાં એક સ્વર્ગવિમાન જેવું ઉત્તમ મહાવીર દેવનું મંદિર છે. સાતમી કડીથી પછી આગળ એક ભિન્નવંશની યાદિ આવે છે. આ કડીમાં એમ કથન છે કે—કોઈ એક યશોદેવ કરીને પુરૂષ હતો કે જે સેનાનો સ્વામી ( વલાધિપ ), શુદ્ધસ્વભાવવાળો, રાબડોની સલામાં અગ્રભાગ લેનારો અને મહાજનો ( વણિકો ) ના સમૂહનો અગ્રેસર હતો. તે

સમાનચિત્તવાળો એવો યશોદેવ પોતાનાં સગાં-સહોદરો ઉપર, મિત્રો ઉપર તથા ષંડેરકગચ્છના સદ્ગુણી અનુયાયિઓ ઉપર કૃપા દર્શાવવામાં કદી પાછી પાની કરતો નહિ; એવી હકીકત આઠમી કડીમાં આવેલી છે. તેનો પુત્ર બાહુડ નામે થયો જે વિશ્વકર્માની માફક વિદ્વાનોની પરિષદમાં ખ્યાતિ પામ્યો હતો. ( કડી ૯ ) બાહુડનો પુત્ર થલ્લક હતો જે જૈન ધર્મનો અનુરાગી અને રાજાનો પ્રસાદપાત્ર હતો. ( કડી ૧૦ ) પ્રતિવર્ષે માઘ માસમાં શિવરાત્રિના દિવસે કટુકરાજ પ્રસન્ન થઈને થલ્લકને ૮ દ્રમ્મ બક્ષિસ આપતો હતો, ( કડી ૧૧-૧૨ ) તે એવી ઈચ્છાથી કે, તેનાથી, યશોદેવના બનાવેલા ‘ ખત્તક ’ ( ગોખલા ) માંના શાંતિનાથ દેવની પૂજા કરવામાં આવે. અને આ દાન યાવશ્ચંદ્રદિવાકરૌ સુધી ચાલતું રહે એવી ઈચ્છા ૧૩ મી કડીમાં પ્રદર્શિત કરવામાં આવી છે. ૧૪ મી કડીમાં જણાવ્યું છે કે- સમીપાટીના જિનાલયમાં એ શાંતિનાથનું ખિંબ ( પ્રતિમા ) તેના ( થલ્લકના ) પિતામહે ( યશોદેવે ) કરાવ્યું છે. છેલ્લી કડીમાં, જે કોઈ મનુષ્ય આ દાન બંધ કરશે તો તેને મહાપાતક લાગશે, એમ સૂચવ્યું છે. અંતમાં સંવત્ ૧૧૭૨ ( એટલે કે ઈ. સ. ૧૧૧૫ ) ની માત્ર સાલ આપી છે.

આ ઉપરથી ( એક વાત ) એમ વિદિત થાય છે કે, આ દાન આપનાર અશ્વરાજનો પુત્ર કટુકરાજ હતો. પરંતુ, તે વખતમાં એ રાજ્યકર્તા હોય એમ ભાસતું નથી. કારણ કે તે રાજા છે, એમ એક પણ કડીમાં કહેતું નથી, અને આપણે ઉપર જોયું તેમ છઠ્ઠી કડીમાં શમીપાટી ( સેવાડી ) તેની ‘ ભુક્તિ ’ માં હતું. અહીં રાજ્ય શબ્દ કે જે આ પદ્યને ઠીક અનુકૂળ પડે તેવો છે તે, તેમજ તેના અર્થનો બીજો કોઈ પણ શબ્દ વાપરવામાં આવ્યો નથી. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે ઈ. સ. ૧૧૧૫ માં-જે આ લેખની મિતિ છે-તે યુવરાજ પદે હતો અને કેટલાક ગામોનો જાગીરી તરીકે ઉપભોગ કરતો હતો.

આદહુલદેવના વિ. સં. ૧૨૧૮ ના નાડોલવાળા લેખમાંનો ૫'૩૨૬ સદ્ગચ્છ તથા આખુ ઉપરના લેખોમાંનો સ'૩૨૬ગચ્છ અને આ ૫'૩૨૬ ગચ્છ એ બધાં એકજ છે એમાં સંશય જેવું નથી. ગોડવાડ પ્રાંતના બાલી જીલ્લાના મુખ્ય ગામ બાલીથી વાયવ્ય કોણમાં દશ માઇલને છેટે આવેલું સાંડેરાવ એજ સંદેર અથવા ૫'૩૨૬ છે. તે સ્થાને આવેલા મહાવીરના મંદિરમાંના એક લેખમાં પણ આ નામ વપરાયેલું દષ્ટિગોચર થાય છે. મારવાડમાં આવેલા ગામોનાં નામો ઉપરથી પાડવામાં આવેલા જૈન લોકોના ગચ્છોના અનેક દાખલાઓ- માંનો આ એક છે.

( ૩૨૪ )

આ લેખના વિષયમાં એજ પુસ્તકમાં નીચે પ્રમાણે લખવામાં આવેલું છે:—

જૈન મહાવીર-મંદિરના અગ્રભાગમાં આવેલા એક દેવગૃહની પાસે આ લેખ મળી આવે છે. જેના ઉપર આ લેખ કેતરેલો છે તેનું નામ સુરભિશિલા છે. કારણ કે તેના ઉપર એક સવત્સા ગાય અને બે બાબુએ સૂર્ય તથા ચંદ્ર સ્થાપન કરેલા છે. આ લેખ કેટલેક ઠેકાણે ખંડિત થયેલો છે અને અક્ષરો પણ ઘણા જુલુ થઈ ગયેલાં છે. પ્રથમની ત્રણ પંક્તિ સિવાય તેની કાંઈ ઉપયોગિતા જણાતી નથી. અને આ ત્રણ પંક્તિઓ સ્પષ્ટ રીતે વાંચી શકાય છે. તેની મિતિ ' માદ્રપદ સુદી ૧૧ ' એમ છે. તે વખતે કટુકદેવ મહારાજાધિરાજ હતો અને નદ્દૂલ ( નાડોલ ) માં રાજ્ય કરતો હતો. તથા યુવરાજ જયત-સિંહ સમીપાટી ( સેવાડી ) ની અમલદારી કરતો હતો.....આ લેખની મિતિ ૩૧ તે, ચાલુક્યવંશના રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહે શરૂ કરેલી સિંહસંવત્ની હોવી જોઈએ. અને તે વિ. સ. ૧૨૦૦ અગર ઇ. સ. ૧૧૬૩ ની બરાબર થાય છે. એક બીજા લેખથી એમ સિદ્ધ થયું છે કે ગોડવાડનો પ્રાંત સિદ્ધરાજ જયસિંહના રાજ્યમાં આવેલો હતો તેથી આ ૩૧ મું વર્ષ સિંહસંવત્નુંજ છે એમ નિશ્ચિતરીતે સિદ્ધ થાય છે.

( ૩૨૫ )

આ લેખ એજ મહાવીર-મંદિરના અગ્રભાગમાં આવેલા એક ખીજા દેવાલયના દ્વારની ખારસાખ ઉપર કેતરેલા છે. લેખ ત્રણ પંક્તિમાં લખાયેલો હોઈ તેની પહોળાઈ ૩' ૬" અને લંબાઈ ૨૩" છે. આ લેખ સારી સ્થિતિમાં છે અને તે નાગરી લિપિમાં લખાયેલો છે. ૩ ની નિશાની ધ્યાનમાં લેવા લાયક છે, જેમકે પદ્માઢા, છેલ્લીયા વિગેરે, અને તે કીર્તિપાલના નાહોલવાળા તામ્રપત્ર લેખમાં પણ વપરાયેલી છે. કેટલાક વર્ણો સ્પષ્ટરીતે કેતરેલા નથી, જેમ કે પદ્માઢાગ્રમે માં મ ની ડાખી ખાબુની ઉપલી લીટી નથી અને તેથી તે અક્ષર ન જેવો દેખાય છે. વ અને વ ને બદલે એકલો વ જ વાપરેલો છે. અંતિમ પ્રાર્થનાની કડી સિવાય સર્વલેખ સંસ્કૃત ગદ્યમાં લખાયેલો છે. શબ્દ સમુચ્ચય સંખ્યાની નીચેના શબ્દો ધ્યાનમાં લેવા જેવા છે:—

જગતી અને મહાસાહુણીય ( પંક્તિ-૧ ) તથા જવ અને હારક ( પંક્તિ-૨, ). ખીજા ઘણા લેખોમાં જગતી નો અર્થ ભૂમિ કરવામાં આવે છે. મહારા મત પ્રમાણે તેને હિન્દીમાં ' જગહ ' અથવા ' જગ્યા ' ( ગુજરાતીમાં ) અને મરાઠીમાં ' જગા ' કહેવાય છે તેજ આ ' જગતી ' છે\*. સાહુણીય નો અર્થ દેશીભાષાના ' સાહુણી ' ( તખેલાનો ઉપરી ) શબ્દના જેવો થાય છે. ' નાણા ' માં આવેલા નીલકંઠ મહાદેવના અંદરના ખારણાની ખાબુ ઉપર કેતરેલા લેખમાંના બે પરમારવંશના રજપુત રાજાઓને આ શબ્દ ઇલ્કાબ તરીકે લગાડેલો છે. આજ મંદિરમાંના એક ખીજા લેખમાં જવ અને હારક શબ્દો વપરાયેલા છે. આ બન્ને શબ્દો ' અરહટ ' ( અરહટ્ટ ) શબ્દની સાથે વાપરેલા છે. આ ઉપરથી એમ સૂચિત થાય છે કે જવ અથવા જવા— નો

\* ' જગતી ' નો ખરો અર્થ જૈનગ્રંથોમાં મુખ્ય મંદિરની આસપાસ ( ચારે ખાબુ ) પ્રદક્ષિણા દેવાનો જે માર્ગ હોય છે, તે છે. મારવાડમાં આને ' ભમતી ' પણ કહે છે. કેટલીક જગ્યાએ ' ભ્રમણ માર્ગ ' પણ કહેવામાં આવે છે. સંગ્રહક.

અર્થ ' જવના દાણા ' કરવાનો છે. દારક શબ્દનો અર્થ મરાઠી ' હારા ' ( એક બતની ટોપલી; જેનો ઉપયોગ દાણા માપવામાં થાય છે તે ) થાય છે. આ હકીકતને.....( એક બીજા લેખથી ) સખીતી મળે છે.

આ લેખની મિતિ વિક્રમ સંવત્ ૧૧૬૭ ના ચૈત્રશુદ્ધ ૧ ની છે અને તે વખતે અશ્વરાજ મહારાજાધિરાજ હતો. કટુકરાજ યુવરાજની પદ્વી ઉપર હતો. તે પછી લેખમાં ઉબલરાકની આવેલી રકમ લખેલી છે. આ ઉબલરાક, ઉત્તિમરાજનો પુત્ર અને પૂર્વવિનો પૈત્ર છે. આ પૂર્વવિને મહાસાહણીયનો ઇલ્કાળ લગાડેલો છે. લેખમાં, એ વંશના બીજા પાણુ લોકોનાં નામો લખેલાં છે. શમીપાટીના મંદિરમાંની 'જગતી' માં આવેલા શ્રીધર્મનાથદેવની પૂજા માટે આ લેટ આપવામાં આવી છે અને આ લેટ મદ્રાડા, મેદ્ર'યા, છેછડીઆ અને મદદડીઆમના દરેક દૂપ (અરહટ) માંના એક એક ' હારક ' જેટલા જવના દાણાની હતી.

શમીપાટી તે ખરેખર સેવાડિ જ છે જેનો ઉચ્ચાર સેંવાડી પણ કરવામાં આવે છે. અને નિર્વિવાદપણે કહેવું જોઈએ કે ધર્મનાથદેવ તે એજ દેવાલયમાં બેસાડેલા દેવ હશે જેના દ્વાર ઉપર આ લેખ કોતરેલો છે. વળી સેવાડિથી ચાર માઈલ આવેલું છેછડી તે જ છેછડિઆ હોવું જોઈએ. બીજા ગામોનો ચોક્કસ ભાસ લાગે તેમ નથી.

( ૩૨૬ ).

આ લેખની મિતિ સં. ૧૨૧૩, ચૈત્ર વદિ ૮ ભોમ ( મંગળ ) વારની છે. નડૂલ ( નાડોલ ) માં દ'ડપતિ વખતે અને મહુઃ જશ-દેવ આદિ પંચકુલની સમક્ષ, ચાંડદેવ અને જસણુગે ( કારકુનો ) લખી આપ્યું કે—સીંવાડી ( સેવાડી ) ના રહેનાર વણિક્ષ ( વાણિયા ) મહણુના પુત્ર જિણુલકે, મહાવીર દેવના મંદિરની જગતીમાં સ્થાપન કરેલા શ્રીપાર્શ્વનાથ દેવની પૂજા માટે, સમીપાટીની મંડ-પિકા ( માંડવી ) માં, પ્રતિ માસ એક, એમ બાર માસ માટે ૧૨

રૂપીઆ આપ્યા છે. તેમાં, પો. પાલ્હા, ગાં. માલાનિણિ, કુમારપાલ, રાજજયણ, વડહરિયંદ્ર, કોહલ આદિ લોકો શાક્ષી થયેલા છે. આવી હકીકત છે.

લેખના છેવટના ભાગમાં એક બીજો લેખ જોડેલો છે પરંતુ તે અપૂર્ણ છે. જેટલો ભાગ વિદ્યમાન છે તેમાં જણાય છે કે—પાદ્રાડા ગામના ઠક્કુર (ઠાકોર) આજડપુત્ર મોખપાલ અને સજણપાલે પાર્શ્વનાથ દેવ (ની પૂજાદિ) માટે પાડઉઆ (ગામ ?) ના અરહટ પ્રતિ ૧ ‘જવાહર’ આપ્યો. વિગેરે હકીકત જણાય છે.

( ૩૨૭ )

આ લેખ, સં. ૧૨૫૧ ના કાર્તિક સુદી ૧ રવિવારનો છે. આ (સેવાડી ?) ગામના લોકોએ નારીએળ વિગેરેના મૂલ્યમાંથી અમુક ભાગ પોતાના ગુરૂ શ્રી શાલિભદ્રસૂરિની મૂર્તિની પૂજા માટે શ્રી સુમતિસૂરિને આપ્યું છે. એમ હકીકત છે.

( ૩૨૮ )

સંવત ૧૨૯૭ ની સાલમાં જ્યેષ્ઠ સુદિ ૨ ગુરૂવારના દિવસે, સારાહંડ નામના ગામના વાસી સેહડ નામના ગૃહસ્થે પોતાની સ્ત્રી તથા બીજા કુટુંબના માણસો (કે જેમનાં નામો લેખમાં આપ્યાં છે) સાથે દેવકુલિકા કરાવી.

( ૩૨૯ )

સંવત ૧૧૯૮ ના આસોજ વદી ૧૩ રવિવારના દિવસે, અરિષ્ટને-મિની પૂર્વની બાબુમાં આવેલી અપવારિકા (ચોરડી) ની આગળ ભીંત અને દ્વારપત્ર (કમાડ) કરવા સંબંધી સઘળા આવકોએ મળીને. નિષેધ કર્યો છે (?) પંઠ અશ્વદેવે આ લખ્યું છે.

( ૩૩૦ )

આ લેખમાં, સંવત ૧૩૨૧ ના ચૈત્ર વદિ ૧૫ સોમવારના દિવસે, મહારાજકુલ શ્રીઆચિગદેવે, કરહોડા ગામના શ્રી પાર્શ્વનાથની પૂજા

અર્થે સોમપર્વના ટાંકણે નાહોલની માંડવીમાં.....( કાંઈક ) દાન આપ્યાનો ઉલ્લેખ છે.

આ લેખ, ગુરાં (ગોરજી) પીરથીરાજજીના ઉપાશ્રયમાંથી મળી આવેલો છે એમ શ્રીયુત્ ભાંડારકરે નોટ કરી છે.

આમાં જણાવેલું કરેહડા સ્થાન, મેવાડના સાયરા જીલ્લામાં આવેલું છે અને એ સેવાડીથી તે ૮ કોસ ( મારવાડના ગાઉ ) દૂર છે. એ સ્થાન એક તીર્થસ્થળ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

૩૨૬ થી આ ૩૩૦ સુધીના લેખો છપાયા નથી. શ્રીયુત્ ભાંડારકરની હસ્તલિખિત પ્રતિકૃતિ ઉપરથી અહિં મુદ્રિત કરવામાં આવ્યા છે. તેમના સ્થાનો લેખ સાથે ટીપ્પણ ન હોવાથી અત્રે ઉલ્લેખ કરી શકાયો નથી.